

O construcție deosebită din lemn în zona fostului spital Brâncovenesc

dr. *PANAIT I. PANAIT*

Descoperiri arheologice în zona centrală a orașului București sînt cunoscute încă din jurul anului 1871¹. Săpături sistematice s-au întreprins de către Șantierul arheologic București începînd cu anul 1953, continuîndu-se pînă în 1958². Lucrările au luat o puternică amploare în primii ani ai perioadei respective (1953—1954) cînd s-au precizat vestigii care au aparținut palatului voievodal și altor edificii ridicate în secolele XVI—XVII³. Cea de-a doua mare etapă a investigării fostului teren domnesc aparține anilor 1968—1972 cînd a fost posibilă, grație unui larg sprijin din partea municipalității, descoperirea cetățuii din secolul al XIV-lea, peste fundațiile căreia au fost înălțate zidurile cetății lui Vlad Țepeș și cele ale palatului datorat mai întîi lui Mircea Ciobanul și apoi succesorilor săi Alexandru II Mircea, Matei Basarab, Grigore Ghica, Gheorghe Duca, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu.⁴ Concomitent au fost obținute date privitoare la prezența Palatului Coconilor, atribuit lui Ștefan Vodă Cantacuzino, la plasarea celor două porți ale Curții, cea de sus identificată la întretărirea străzilor Cîmpineanu, Șelari, Smîrdan și Calea Rahovei, iar cea de jos în fața intrării Hanului Manuc⁵. Pe parcursul cercetărilor s-au făcut observații asupra modului în care s-a format și a evoluat terenul domnesc. Astăzi știm că prima cetățuie, datînd de la jumătatea secolului al XIV-lea, era apărută de un șanț⁶ larg de peste 3 m⁶, întreaga suprafață amenajată nedepășind cca 400 mp. Practic terenul rezervat construcțiilor domnești a fost delimitat la jumătatea secolului al XV-lea, în vremea lui Vlad Țepeș⁷. Suprafața a rămas aproape aceeași timp de cîteva secole exceptînd latura dinspre lunca Dîmboviței, unde, prin depuneri repetate de moloz și resturi menajere s-a obținut umplerea terenurilor joase și prin aceasta sporirea suprafeței impusă de cerințele crescînde ale Curții. În secolul al XVI-lea Curtea domnească era protejată de un parapet din lemn, așa cum arată șirul de stîlpi groși de stejar surprinși în lungul străzii Gabroveni⁸ și cum reiese și din însemnările juristului parizian Pierre Lescalopier făcute cu prilejul descinderii lui la București în 1574⁹. Urme ale aceluiași perete din lemn au fost semnalate și pe Bulevardul 1848, acolo unde se desfășura oblic față de actualul traseu al arterelor din zilele noastre latura estică a Curții domnești. În secolul al XVII-lea, mai întîi în vremea lui Matei Basarab și apoi în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, s-au amenajat ziduri din cărămidă groase de 1—1,20 m¹⁰. Descoperirile arheologice au permis identificarea acestor ziduri pe laturile de vest, sud și est, extrema nordică fiind acoperită probabil de frontul de clădiri din strada Gabroveni. Unele date permit conturarea modului de utilizare a acestui întins teren ce acoperea 25000 mp. și care se desfășura pe partea stîngă a riului. O precizare făcută în hrisovul din 1678 atestă extinderea terenului domnesc și pe cealaltă parte a Dîmboviței sub forma „livedei gospod”. De cînd și cît timp a utilizat Curtea voievodală acest spațiu este greu de spus. Cert este

faptul că terenul livezii ce se întindea din dreptul Dealului Mitropoliei pînă în vecinătatea porții de sus a Curții¹¹. În 1798 cînd Constantin Vodă Hangerli a hotărît scoaterea la mezat a Curții Vechi era deja parcelat, domnitorul ocupîndu-se numai de perimetrul din stînga Dîmboviței. Ea rîndul lor, cele două planuri ale ofițerilor austrieci Purcell și F. Ernst, ridicate în anii 1790—1791¹² indică terenul din fața fostului palat voievodal, aflat pe malul drept, deja parcelat. Podul Calicilor care pornea de la poarta de sus a Curții începea să fie flancat de case consemnate de cartografii respectivi. Bine precizată este incinta bisericii Bălașa Brâncoveanu, ridicată probabil peste fundațiile lăcașului cunoscut sub hramul Sfîntul Nicolae din Prund. Nici planurile din 1770 întocmite de austrieci și de către ruși nu sînt mai edificatoare¹³. Un hrisov din 1720 emis de Nicolae Mavrocordat menționează și „Livadea domnească aflată pe lîngă casele dumisale...” Manolache Lambrino soțul Domniței Bălașa¹⁴. Putem totuși aprecia că în secolul al XVIII-lea, mai precis din a doua jumătate a acestui veac, domnia nu mai controla și terenul fostei livezi și că acesta intrase în stăpînirea unor orășeni. În zona respectivă ei se plasau între importantul pod al Calicilor, prin care se asigura legătura cu drumul Mehedinților și mai vechile proprietăți ale Brâncovenilor, casele acestora găsindu-se la poalele actualei alei din Dealul Mitropoliei.

Escavațiile făcute în vara anului 1985 pentru fundațiile blocurilor care flanchează intrarea Bulevardului Unirii în Piața Unirii au permis identificarea unor construcții din piatră, cărămidă și birne din lemn care schimbă optica istoricilor bucureșteni, privitoare la fosta „liveze gospod”. Mai întîi s-a precizat faptul că terenul păstrează structura unui ostrov flancat de albia meandrată a Dîmboviței și de brațul secund al râului respectiv cunoscut sub numele de Dîmbovicioara. Practic, era o mare insulă înconjurată de apele Dîmboviței. La 2,5 m sub trotuarul Splaiului Unirii se găsesc mari depuneri aluvionare provocate de revărsările râului sau de mutarea albiei lui. Straturi groase de pămînt amestecat cu cărbuni, birne de lemn, fragmente de vase aduc mărturia unor repetate incendii care au mistuit construcțiile existente în secolele XVII—XIX. Nu este vorba de un teren rezervat exclusiv unor plantații arbericole, cum s-ar putea deduce din hrisoavele anilor 1678—1692. Este cert faptul că la început au fost ridicate aici, cu predilecție, construcții din lemn. Contemporan cu acestea este și un zid din piatră lat de 1,60 m orientat N—S, deci perpendicular pe albia Dîmboviței. Șanțul de fundație taie depuneri din secolul al XVI-lea, în timp ce partea superioară a zidului este acoperită de un strat în care se găsesc materiale din a doua jumătate a veacului următor. Zidul respectiv, neobișnuit de lat, a fost semnalat numai în profilul gropii noului bloc fără a i se putea urmări desfășurarea. A fost făcut din bolovani de rîu, dale de piatră lungi de 0,44 m și groase de 0,06 m, fragmente de cărămidă, mortar alburu cu nisip mărunt și var. Pe înălțimea de 1,17 m cît s-a păstrat nu s-a putut preciza o anumită ordine a materialelor folosite, fapt explicabil prin funcționalitatea lui de fundație. Comparînd aceste elemente de construcții cu cele din subsolurile curții domnești se poate stabili cu ușurință că ele sînt similare celor din timpul lui Mircea Ciobanul. Ca atare, la jumătatea secolului al XVI-lea cînd cetatea lui Vlad Țepeș și a succesorilor aîi a fost transformată în palat s-a ridicat de către domnie zidul descris mai sus care pare singular, fără posibilitatea înscrierii lui în conturul vreunei construcții. Am putea avea de-a face cu o lucrare de protecție a Curții domnești pe malul opus edificiilor voievodale și care urmărea, la distanța de cca 25—30 m fostul curs al Podului Calicilor. În mod evident, indiferent de rostul lui, zidul din piatră din zona bisericii Bălașa se prezintă ca o mărturie a preocupărilor domniei pentru ostrovul învecinat. Faptul este pe deplin explicabil ținînd seama atît de evenimentele tumultuoase ale celor două dominii ale

lui Mircea Ciobanul, cât și de poziția locului căutat adesea de către asediatorii Curții. Pe aici au sosit steagurile moldovene, conduse de Ștefan cel Mare în 1475¹⁵ și tot în această zonă s-a ridicat crucea Mircioaiei (Chiajna, Doamna lui Mircea Ciobanul — *n.n.*) precum și crucea lui Alexandru al II-lea Mircea¹⁶ ș.a., fiecare dintre ei fiind confruntat cu probleme dificile pe plan politic și militar. Se ridică totuși un semn de întrebare asupra faptului că, în timp ce Curtea propriu-zisă era flancată cu stâlpi de lemn, în Ostrov s-a amenajat un zid din piatră lat, după cum menționam, de peste 1,60 m.

În decursul secolelor XVII—XVIII malul drept al Dimboviței a continuat să fie dotat cu construcții din cărămidă și lemn. Fundații și pivnițe au fost semnalate în dreptul bisericii Bălașa, ca și în vecinătatea galeriei de acces în stația Metroului. Nu ne putem da seama dacă este vorba de o dispunere ordonată sau impusă de cursul râului. Pivnițele erau semicilindrice cu bolțile susținute pe arce dublou.

O atenție aparte a suscitat construcția din birne de lemn, semnalată la cca 30 m Nord—Est de altarul ctitoriei prințesei Bălașa. Vestigiile au apărut la trei metri față de nivelul actual înfățișându-se ca șiruri de cîte patru birne alăturate, perpendiculare sau paralele. Din latura de vest s-au cercetat 10,70 m, iar din cea de nord 10,75 m, fără a se putea atinge lungimea completă care pătrundea în malurile gropii de fundații a viitorului bloc. Birnele din stejar fasonate la bardă, erau pătrate în secțiune, cu latura de 0,24—0,25 m. Lungimea acestor birne era de cca 8 m, permițînd aprecierea că latura clădirii ce se susținea pe această talpă putea depăși 16 m. Cele patru birne formau o suprafață de susținere lată de 1,10—1,15 m. La rîndul lor, birnele aveau fiecare dedesupt cîte un șir de țaruși de lemn rotunzi, cu diametrul părții superioare de 0,18 m. Acești stâlpi împlinți în pămîntul mîlos erau distribuiți fie grupați cîte doi, fie înșiruiți fiecare la distanța de maximum 0,33 m. Constructorii medievali au procedat mai întîi la înșiruirea acestor stâlpi de fiecare, pe patru rînduri, peste capetele lor depunînd cele patru birne din lemn. Pentru stabilitatea birnelor din loc în loc s-au fixat, pe margini, țaruși din lemn. Micile diferențe de grosime între birne erau corectate prin pene lungi de 30 cm, late de 12 cm și groase de 4 cm. Penele au unul din capete terminat în formă de triunghi. Îmbucarea laturilor perpendiculare se făcea prin simpla tăiere oblică a capetelor birnelor culcate.

Din mărturiile dezvelite rezultă că avem de-a face cu o construcție patulateră cu suprafața de peste 150 mp. Suprafața interioară era împărțită prin pereții orientați Est—Vest, amenajați în aceeași tehnică cu care s-au ridicat laturile exterioare. Prima compartimentare mărginită de peretele nordic avea lățimea de patru metri, cea de-a doua de 1,85 m iar cea de-a treia, probabil tot 4 m. Era o construcție cu tindă mediană și încăperi laterale asemănătoare. Nici un alt perete nu indica secționarea acestor vaste încăperi, cele mai mari depășind în mod sigur 43 mp¹⁷.

Amenajarea construcției de lemn s-a făcut în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, așa cum lasă să se înțeleagă cert fragmentele de vase ceramice fixate între stîlpii de susținere. Este posibil să avem de-a face cu una din anexele domnești sau care au aparținut mari gospodării bucureștene a boierilor Brâncoveni¹⁸. Sigur, dezafecarea construcției nu a fost provocată de un incendiu ci de abandonarea și în parte de demontarea ei. Chiar dintre birnele de susținere a pereților, unele lipsesc iar din podeaua care în mod firesc se ridica peste talpa aceasta solidă nu s-a mai păstrat nimic.

Vestigiile din Piața Unirii cercetate cu acest prilej reprezintă o ultimă fază de construcție din lemn în centrul orașului.

- ¹ D. Pappazoglu, *Călăuza sau Conducătorul Bucureștiului*, București, 1871, p. 7.
- ² *Bucureștii de odinioară*, sub redacția prof. univ. dr. Ion Ionașcu, București, 1959.
- ³ Șantierul arheologic București. Săpăturile arheologice de sectorul Curtea Veche, în „Studii și referate privind istoria României”, I, București, 1954, p. 461–538.
- ⁴ Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, Muzeul Curtea Veche, Palatul voievodal, București, 1972.
- ⁵ Panait I. Panait, *Curtea domnească din București în secolul al XVI-lea*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, an XLII, 1973, 2, p. 5.
- ⁶ *Idem*, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV–XV* în Rev. Muz., an VI (1969), 4, p. 314 (suprafața circumscripă de ziduri avea cca 160 mp).
- ⁷ *Idem*, *Evoluția perimetrului Curții Vechi în lumina descoperirilor arheologice (secolele XVI–XVIII)*, în „București” VIII, București, 1971, p. 87.
- ⁸ *Idem*, *op. cit.*, în „Buletinul Monumentelor Istorice” an XLII, 1973, 2, p. 5.
- ⁹ *Călători străini despre Țările Române*, București, 1970, II, p. 426.
- ¹⁰ Se constată chiar o nesincronizare a situației arheologice cu însemnările călătorilor străini. Astfel Paul de Alep și Ewliya Zilli notează faptul că această Curte era înconjurată cu palancă simplă de stejar (cf. Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, *Cetatea de scaun a Bucureștilor*, București, 1976). Or, cercetările arheologice au identificat în mod cert un zid de incintă pe colțul de NE și pe latura de E anterior lui Constantin Vodă Brâncoveanu.
- ¹¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. II, București, 1979, p. 64.
- ¹² George D. Florescu, *Din vechiul București*, București, 1935.
- ¹³ Ion Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în „Studii”, an XII, 1959, 5, p. 113 ș.u.
- ¹⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 271. La acea dată se confirmă practicarea desprinderii unor părți din livadă prin danii domnești.
- ¹⁵ P.P. Panaitescu arată, cu argumente temeinice, că orașul a fost încercat, în general, prin sud și pe drumul de legătură cu Țirgșoru (cf. P.P. Panaitescu, Ștefan cel Mare și orașul București, în Studii, an XII, 1959, 5, p. 16). George Potra presupune că tabăra moldovenilor din noiembrie 1476 a fost chiar pe Dealul Mitropoliei de azi (cf. Bucureștii de ieri, București, 1990, p. 189).
- ¹⁶ George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634–1800)*, București, 1982, p. 60. Actul respectiv emis la 22 august 1662 menționează: „Calea Mehedinților unde suie calea la crucea lui Alexandru Vodă, cea de piatră”.
- ¹⁷ La cercetarea acestor vestigii au participat studenți ai Facultății de Istorie-Filozofie și muzeograful principal Constantin Mandache de la Muzeul Curtea Veche.
- ¹⁸ La una din sesiunile de rapoarte arheologice unde s-a prezentat materialul de față, regretatul Vasile Drăguț s-a întrebat dacă nu poate fi vorba despre resturile clădirii inițiale a Spitalului Brâncovenesc. Materialele arheologice care permit datarea construirii acestei lucrări sînt certe însă din secolul al XVIII-lea, iar Spitalul Brâncovenesc a fost ridicat după cum se știe în 1835–1837.

Une construction en bois d'une facture à part dans la zone de l'ancien hôpital Brâncovenesc

RÉSUMÉ

dr. *PANAIT I. PANAIT*

Des fouilles archéologiques dans le centre historique de Bucarest sont signalées dès l'année 1871. On a examiné en particulier la rive gauche de la Dîmbovița. La rive droite, où des documents médiévaux confirment l'existence du verger princier, est moins étudiée. Lors de l'édification de l'immeuble flanquant le côté est de la Place Unirii on a effectué aussi certaines recherches archéologiques. On y a signalé un large mur en grosses pierres de rivière et dalles de pierre ayant fonctionné aux XVIe — XVIIe siècles en tant que point de guet de la route d'ouest de Mehedinți qui débouchait sur les portes d'en haut de la Cour. Aux XVIIIe - - XIXe siècles ce terrain était occupé par des annexes économiques de la Cour Princièrè, dont une construction en poutres à une superficie de plus de 150 mètres carrés.

L'espace tout entier en était compartimenté dans un hall central flanqué de deux salles. Les parois de cette construction s'appuyaient à un cadre formé de quatre poutres, fixées à leur tour sur des rangées de pieux fichés dans le sol boueux.

Il pourrait s'agir d'une grande remise abandonnée au cours de la première moitié du XIXe siècle, avant l'édification de l'hôpital Brâncovenesc (1837).